

EROTICKÉ DĚJINY KREMLU

Od Ivana Hrozného
k Raise Gorbačovové

Magali
Delaloye

Erotické dějiny Kremlu

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

Magali DELALOYE

Erotické dějiny Kremlu – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2018

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA a.s.

Magali DELALOYE

EROTICKÉ DĚJINY KREMLU

Od Ivana Hrozného k Raise Gorbačovové

CPress

Brno

2018

EROTICKÉ DĚJINY KREMLU

Od Ivana Hrozného k Raise Gorbačovové

Magali DELALOYE

Překlad: Vanda Kopečková

Odborná korektura: Radomír Vlček

Obálka: Tomáš Krejčířík

Odpovědný redaktor: Tomáš Krejčířík

Technický redaktor: Radek Střecha

Ilustrace na obálce: © IR Stone / Shutterstock.com

Authorized translation from the French language edition Une histoire érotique du Kremlin.

© Editions Payot & Rivages, Paris, 2016

Translation © Vanda Kopečková, 2018

Objednávky knih:

www.albatrosmedia.cz

eshop@albatrosmedia.cz

bezplatná linka 800 555 513

ISBN tištěné verze 978-80-264-1816-0

ISBN e-knihy 978-80-264-1868-9 (1. zveřejnění, 2018)

Cena uvedená výrobcem představuje nezávaznou doporučenou spotřebitelskou cenu.

Vydalo nakladatelství CPress v Brně roku 2018 ve společnosti Albatros Media a. s. se sídlem Na Pankráci 30, Praha 4. Číslo publikace 31 659.

© Albatros Media a. s., 2018. Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být kopírována a rozmnožována za účelem rozšiřování v jakékoli formě či jakýmkoli způsobem bez písemného souhlasu vydavatele.

1. vydání

ALBATROS MEDIA a.s.

Úvod

Kreml – už samotný název evokuje Moskvu, Rudé náměstí, samotné centrum moci, a to za jakéhokoli režimu v Rusku. Tady je možné zapomenout na to, že po dvě století, od roku 1712 do roku 1917, žila Moskva ve stínu majestátního Petrohradu, který se v té době stal sídelním městem ruského carství.

Během této dlouhé doby byl Kreml spíše romantickým místem určeným k procházkám, ale pro udržení politické kontinuity se zde také konaly korunovace (a sídlily a zasedaly zde některé významné státní orgány – pozn. odbor. kor.). Moskva je sice poprvé zmíněna v písemných pramenech už v roce 1147, ale až k roku 1331 je doložen kreml jako pevnost typická pro starobylé Rusko, která měla ochraňovat místo nad řekou Moskvou. Stavba byla i na svoji dobu jednoduchá, fortifikaci tvořil jen násep a dubové kůly. Tato podoba byla příliš křehká proti nájezdům Zlaté hordy. Několikrát byla Mongoly poborena, ale i znovu postavena. Když Moskva na Rusi začala nabývat na významu, rozhodl velký kníže Dimitrij Donskij postavit kolem roku 1360 kamennou hradbu. Měla ochránit město, ve kterém žily vznešené rodiny. Toto opevnění mělo spíše odradit útočníky, kteří se je přesto bez váhání snažili vypálit. Po nástupu k moci Ivana III., jako moskevského velkoknížete, se Moskva stala epicentrem Rusi, dominovala dalším knížectvím a městům. Tehdy se Kreml začal psát s velkým písmenem a ruští vládci v něm žili i panovali. Dnes už tyto

hradby netvoří ochranu před nájezdy, ale uzavřené a tajemné místo, které si symbolicky uchovalo roli sídla moci. A právě tady, v této pevnosti, se odvíjela erotická historie kremelských vůdců a žen.

Řekněme to jednoznačně. Pro historiky mluvit o Kremly znamená hovořit především o politice, i když se tady už od počátku veřejný život proplétal se soukromým. Vše, co pojednává o touze (lásce, sexualitě, manželství, přátelství atd.), je zatím známé jen velmi málo. Je přitom jasné proč: soukromé archivy jsou velmi vzácné. Nahlédnout „pod sukně“ Kremly, „vyčenichat“ zde pikantní historiky o vůdcích a odhalit senzační tajemství, vyžaduje vzpomínky a důvěryhodné prameny. Ty však velmi často chybějí, jsou nahrazovány pověstmi a povídkami, které se jen těžko ověřují. Vezměme třeba příklad předsedy Nejvyššího sovětu SSSR, Michaila Kalinina. Říká se, že si zvláště potrpěl na baletky z Velkého divadla. Možná měl poměr se svou spolupracovnicí Alexandrou Gorčakovou, kvůli kterému jeho žena, když se o něm dozvěděla, uprchla na Altaj. Ale tvrdilo se, že cesta k místu v baletním souboru vedla povinně přes postel „dědušky Kalinušky“, a je pravděpodobné, že se Kalinin, tak jako mnoho jiných v jeho době, snažil využívat svého postavení, aby dosáhl sexuálních úspěchů. Jedna z pověstí dokonce mluví o mladé, šestnáctileté Belle Uvarovové, která byla zabita, když odmítla jeho návrhy... A Sergej Kirov? Jeho pověst záletníka nebyla náhodná. Také on měl velkou slabost pro tanečnice. Kolovalo i jméno Mildy Draulé, která byla nakonec v roce 1935 zastřelena. Jejím manželem nebyl nikdo jiný než Leonid Nikolajev, vrah Kirova... Avelovi Enukidze, starému mládenci z kremelského kruhu, bylo připisováno nespočetné množství velice mladých milenek, které pak přijímal do Výkonného výboru a nabízel jim práci a privilegia. A Berija. Kdyby bylo třeba vybrat vzor satyra, nenašel by se lepší než šéf NKVD, poslední zastřelený vůdce: muž znásilňující mladé studentky na Kavkaze, také svou vlastní budoucí

manželku a v poválečném období rovněž mnohé mladé moskevské ženy. Ještě dnes staré dámy vyprávějí, jak se obávaly o své dcery... A co Ivan IV. Měl sexuální úchylky? Petr Veliký? Byl homosexuál? Lenin – zaražený a upjatý? Stalin – špatný milenec? Dnes už se o tom nic neví.

Řekněme si to ještě jasněji. Tato kniha vypráví o touze, lásce, sexu, násilí a smrti v místě silné maskulinní moci. Ženy a ženskost tady byly „gumovány“ všemi možnými způsoby. První stalinská éra byla z tohoto pohledu (dlouhotrvajícím) klíčovým bodem odstraňování žen. A tak bylo třeba ženy v srdci politiky znovu najít. Zviditelnit, dodat tělo a životopis ženám mocným, odhodlaným, emancipovaným, intelektuálním, bojovným, i jednoduchým *babám*, intrikánkám i tvrdohlavým, ale také párům, které se milovaly, citům, vášním, a také mužům, jejich přátelství, jejich mužným kódům, emocím, a rovněž jejich tělům, často selhávajícím. Abych toho dosáhla, musela jsem často skládat informace jako puzzle, po drobečcích, ze zmínek v korespondenci, z deníku, z autobiografie, z lístků posílaných během politických schůzí (známé *zapiski*), ze soukromých fotografií a nevydaných nebo doposud nevyužitých archiválií. A tak je tu například Stalin, který nesnášel, když ženy mluvily, Bucharin, pohrávající si s ženskou stránkou své osobnosti, Molotov šíleně zamilovaný do své manželky. Různé mravy, partnerské konstelace, nejrůznější rodinné a pedagogické role, výjimečné ženy (Zoé Palaiologovna, Naděžda Krupská nebo Raisa Gorbačovová), matky se silným vlivem (Natálie Naryškinová, která vzbudila v budoucím carovi Petru Velikém chuť objevovat Evropu, Jekatěrina Vorošilovová nebo Ašken Mikojanová, které předávaly bolševické hodnoty svým dětem). A také zářivé postavy, teoretici a politici, prožívající vášnivou lásku (carevna Sofie, Inessa Armandová, Alexandra Kollontajová), a pak dramatické konce (Stalinovy švagrové, Jevgenije Ježovová, která se otráвила, aby zachránila manžela).

V Kremlu samozřejmě najdeme i sexualitu – bylo by absurdní tvrdit, že ne. Mnozí vůdcové, muži i ženy, měli rádi mládí. Ivan Hrozný, jak stárl, hledal mladé manželky, aby mu zajistily následnictví. Stalin i Bucharin se nakonec oženili s dcerami svých starých přátel a spolubojovníků. Enukidze si své milenky nebral, ale vybíral si sotva dospělé. Alexandra Kollontajová nezůstávala pozadu, vybírala si milence o mnoho let mladší. Ale sex není všechno, erotismus v širším slova smyslu se skrýval i ve vousech, které se stříhaly nebo vystavovaly. V alkoholu, který od dob Petra Velikého v Kremlu tekł proudem. V loveckých vyjíždkách, v oblečení, které se nosilo, a dokonce i v politických procesech.

Erotické dějiny Kremlu je tedy intimní historií moci. Je to také kniha o cestách, kterou se ubírala ženská emancipace. Nezapomínejme, že právě v Rusku byl v roce 1921 oficiálně zaveden Mezinárodní den žen jako státní svátek a že oficiální teze bolševiků napomohly dosažení rovnoprávnosti pohlaví. A uvidíme, že je to tak stále a na pořád – erotické vztahy tvoří dámu politiku.

První část

**Pevnost žen
(1462–1927)**

V historii Kremlu znamená stalinská doba nejen obrat a výjimečnou chvíli pro rozvoj a politiku země, ale také stěžejní období v roli žen uvnitř pevnosti. Přesto všechno se tato historie zapsala do tradice. Režimy, které se tu vystřídalý, nepřinesly jasnou hranici mezi soukromou a veřejnou sférou, a tak se ženy podílely na politických hrátkách.

Před Říjnovou revolucí vstupovaly ženy v souladu s tradicemi systému monarchie do dynastických záležitostí. Ale mnohé z nich se nespokojily s druhořadou rolí. I bez oficiálního pověření měly vliv na své manžely a v autokratickém systému tímto způsobem i na politiku. To lze konstatovat v průběhu vlády Ivana III. Velikého, Ivana IV. Hrozného a na počátku vlády Petra I. Velikého.

Po dvou stoletích ve stínu Petrohradu se Moskva v roce 1918 znovu stala sídelním městem a Kreml hlavním centrem moci. A s bolševickou revolucí ženy mohly získat příležitost vykonávat moc samy za sebe. V kremelských chodbách bylo možné potkat rozmarnou Alexandru Kollontajovou, svůdnou Inessu Armandovou a věrnou Naděždu Krupskou. Každá svým způsobem poznamenala intimní život příštího kremelského kruhu.

I

LÁSKY, VRAŽDY A DYNASTIE: CARSKÝ KREML

Ženy hrály významnou roli v politice uvnitř Kremlu už od dob velkých knížat a prvních carů. Dynastické svazky měly pochopitelně velký význam – a kdo mluví o politice založené na rodině, mluví také o mateřství a sexualitě – ale zároveň i o činech velkých kněžen a careven.

Jejich role nebyla dána žádným zákonem, ale podle tradice se měly starat především o blaho svého manžela, přivádět na svět zdravé děti, které mohou přežít, a věnovat se šití a výrobě textilií ke zkrášlení paláce a klášterů. Ale příklady ukazují, že od dob Ivana III. až k Petrovi Velikému se podle své povahy a ambicí mohly účastnit politického života.

Některé zemřely v klidu v posteli, jiné za to těžce zaplatily. To jsou rizika spojená s konflikty a intrikami mezi rodinami okolo cara, který se z důvodu vysoké úmrtnosti matek často ženil několikrát, protože se za každou cenu snažil mít dostatek následníků, aby se tak vyrovnal s vysokou úmrtností dětí. Patřit k rodině vládnoucího cara znamenalo mít přístup k nejprestižnějším funkcím. Patřit k rodině

následníka, který své právo prohrál, přinášelo exil, vězení, klášter, nebo smrt.

Pro větší slávu moskevského panství: Ivan III. a Zoé Palaiologovna

Vláda Ivana III., který se narodil jako syn velkého knížete Vasilije II. v roce 1440, znamenala zásadní mezník v historii Ruska. Bylo to období vzniku Moskovie, jejího rozšíření a získání nezávislosti na Zlaté hordě, turkicko-mongolském státním útvaru, který byl v té době už jen stínem sebe sama a pod jehož nájezdy se Rus, to znamená staré Rusko, od XIII. století nacházelo. Ivan III. vedl agresivní politiku také proti dalšímu odvěkému rivalovi: Litvě. Byl prvním velkým knížetem, kterému se dostalo titulu cara. Udělil mu ho byzantský císař. V této době získal Kreml mnohem krásnější podobu a tvar nepravidelného trojúhelníku. Takový, jaký známe i dnes.

Dne 12. listopadu 1472 se velký kníže oženil. Svatba byla v zastoupení, bez přítomnosti budoucího manžela. Jeho ženou se stala Zoé Palaiologovna (1455–1503), neteř posledního byzantského císaře Konstantina XI. Po křtu přijala jméno Sofie. Po pádu byzantského císařství našla císařská rodina útočiště v Římě, u papeže. V dospívání Zoé prošla přísnou výchovou díky dohledu a podpoře papežů Pavla II. a Sixta IV., kteří doufali, že jim poslouží v diplomatických záležitostech. Naučila se číst a psát, ale také práci s jehlou, což se hodilo pro každou dívku z dobré rodiny. Podle italských kronik byla Sofie krásná žena drobné postavy, s živýma a výraznýma očima a výjimečně bílou pletí, což nebránilo jednomu italskému básníkovi, aby ji popsal takto: „Hora tuku. Vše, o čem jsem mohl po všechny noci snít, byly hory másla a tuku.“ V roce 1469 se Řím po zprávě o odvození knížete Ivana snažil navázat styky s Moskvou a doufal, že se jí podaří přivést do lůna katolické víry. Papež Pavel II. mu nabídl Zoé

za ženu. Ale pro ruskou stranu znamenalo katolické vyznání mladé dívky problém. Zoé musela být pokřtěna ortodoxně a přijmout pravoslavné jméno Sofie.

Od svého sňatku a příchodu do Moskvy se Sofie bez váhání zapojovala do politických záležitostí svého manžela. Přinesla mu přece prestiž a erb byzantského císařství. Otevřela se tak cesta k myšlence, že Moskva je „Třetím Římem“. Navíc Sofie přivezla z Říma lékaře a také umělce, díky kterým vznikly nejkrásnější kostely Kremľu a nové hradby pevnosti z bílého kamene. Sofie dosáhla dokonce toho, že přijímala své vlastní diplomaty.

Kněžna, přítomná po boku svého manžela během významných přeměn knížectví, se stala nepostradatelnou. Ivan III. vyhledával její rady až do té míry, že od roku 1480 nenajdeme politické rozhodnutí, které by bylo bez Sofiny pečeti. Mnoho let po smrti kněžny prohlásil svědek: „Naše ruská zem žila v klidu a míru. Když sem přišla velkokněžna Sofie s vašimi Řeky, tak se to v naší zemi zamotalo a nastaly velké konflikty.“ Možná to bylo trochu brzy, učinit manželku knížete zodpovědnou za hluboké změny v moskovitské společnosti té doby.

Ivan opustil systém, který přiděloval území bratrům. Měl v úmyslu sjednotit knížectví kolem Moskvy. Zahrnul do něj města Suzdal, Rjazaň, Jaroslavl i další. Podařilo se mu dokonce připojit tzv. svobodnou republiku Novgorod. Tak se zrodila Moskovie, kterou chtěl Ivan sjednotit i po právní stránce. Právě za jeho vlády se objevil první skutečně ruský zákoník. Navíc skoncoval se Zlatou hordou, když jí odmítl dál platit tradičně vyžadovanou daň. Ve všech těchto událostech je vidět ideologie státu, jenž vytvořil základ toho, co historiografie nazývá autokracií. A konečně, příchodem mnohých umělců z Itálie se změnila podoba Moskvy. Bylo to díky novému architektonickému stylu, který se stal součástí ruské kultury tak, jak to ukazují kremelské kostely, postavené většinou v té době.

Následnictví na trůnu knížectví představovalo vždy moment napětí. Nebylo nikdy doopravdy uzákoněno a odehrávalo se podle tradic nástupnictví prvorozeného mužského potomka. Aby předešla nejistotě, předurčovala vládnoucí knížata své nástupce testamentem. Přání zesnulého bylo většinou respektováno, ale nic nezabránilo vypuknutí konfliktů a zpochybnění testamentu. K tomu však docházelo především až v pozdějších obdobích.

V případě nástupce Ivana III. se vše mělo odehrávat normálně, ale právě tady se nejlépe ukázaly taktické schopnosti Sofie, která si velmi obratně pohrávala s dynastickými zápletkami. Velký kníže Ivan III. se poprvé oženil s Marií Borisovnou, dcerou tverského knížete. Ta v roce 1458 porodila syna Ivana, řečeného Mladší, který už dospěl. Při přípravě následnictví jmenoval Ivan III. tohoto svého syna dědicem trůnu. Po smrti první ženy se znovu oženil a Sofie přivedla na svět několik dětí. Svého prvního syna Vasilije by ráda učinila dědicem trůnu, aby mohla využít jeho moci po smrti manžela. Jenže cesta k tomu se zdála uzavřená, navíc když se mladý Ivan Ivanovič stal otcem chlapce. Ale na počátku roku 1490 se jeho zdravotní stav zhoršil. Lékaři diagnostikovali dnu. Sofie nechala poslat z Benátek lék, jenže ten mu nepomohl: Ivan Ivanovič zvaný Mladší zemřel v březnu téhož roku. Mluvilo se o otravě, ale s jistotou se to nikdo neodvážil potvrdit.

Od té chvíle Sofie bez přestání přesvědčovala svého muže, aby jmenoval jako nástupce Vasilije, prvního syna z jejich manželství, a nikoli vnuka Dimitrije, potomka Ivana Mladšího. Ivan přesto určil svým nástupcem Dimitrije. Ti, kteří stranili Vasilijovi, se zmobilizovali, aby zvrátili situaci. Marně. Mnozí bojaři, mezi nimi i bratranec velkoknížete, byli kvůli tomu zajati a popraveni. Obrat nastal díky vojenským kampaním, vedeným Ivanem III. Vasilij v nich dokázal své schopnosti a odvalu, a tak znovu získal přízeň svého otce. V roce

1502 se stal následníkem. Malý Dimitrij a jeho matka naopak upadli v nemilost a duchovní synod je obžaloval z hereze. Zemřeli ve vězení roku 1505 hladem a zimou. Nebo cizí rukou?

Sofie zemřela v dubnu 1503. Na místo posledního odpočinku, do Uspenského chrámu (chrámu Nanebevstoupení Panny Marie), nejposvátnějšího kremelského kostela nacházejícího se v samotném srdci Kremlu, ji vyprovázel majestátní pohřební průvod. Byla pohřbena vedle první manželky Ivana III. Ten o několik měsíců později také onemocněl. Brzy musel vedení státních záležitostí přenechat následníkovi. Zemřel v říjnu 1505 v úctyhodném věku šedesáti pěti let. Vasilijovi III. zanechal území větší, bohaté a především nezávislé, než jakému začínal kdysi panovat on.

Šest žen Ivana Hrozného

25. srpna 1530 se narodil malý Ivan, který zůstal v paměti jako Hrozný (Groznyj). Tuto přezdívku si svými činy plně zasloužil. Způsobem své vlády, dobře známým a protkaným násilnými činy, nezůstal pozadu za jinými evropskými monarchy. Ivan byl prvním panovníkem, který prohlásil sám sebe za cara. Posílil stát, který zdědil po svém otci, Vasiliji III., byl tvůrcem krutých opřičníků, předchůdců tajné policie, ale také svou zemi reformoval, i díky četným kontaktům s evropskými vyslanci.

Vláda Ivana Hrozného je také poznamenána jeho rodinnými vztahy a zážitky. Opustil ortodoxní tradici a vstoupil tak do sporu s církví. Podle dochovaných záznamů v pramenech se car oženil nejméně šestkrát. Ženy přicházely na scénu společně se svými rodinami, potom mizely. Vzdálenou ozvěnu můžeme najít v procesu, se kterým se setkáme v kruhu Kremlu za Stalina. Ivan svou zuřivostí připomíná také anglického panovníka Jindřicha VIII. Ale naštěstí pro jeho ženy, žádná nezahynula jeho rukou, Ivan je raději posílal

do kláštera. Podobně jako jeho vláda, tak i rodinná situace doznala prudkých změn v letech 1560–1570.

První žena, která měla vliv na život budoucího cara, byla jeho matka Jelena Glinská (1508–1538), druhá manželka velkého moskevského knížete Vasilije III. Ale už Ivanovo narození bylo pod špatným znamením. Podle kronik udeřila na Moskvu bouře a předpovědi věštců udělaly z dítěte strašlivou metlu, monstrum a zdroj neštěstí. Tyto předpovědi, naplněné předtuchou, přicházely díky málo ortodoxní situaci druhého manželství Vasilije III. Ten byl poprvé ženatý po několika letech, ale i přes mnohé náboženské pouti a dary církvi zůstával bez potomstva, což mu velmi vadilo, protože nechtěl přenechat moc svým bratrům, které neměl rád. Proto se v roce 1526 velkokníže rozhodl zapudit svou první ženu a poslat ji do Pokrovského kláštera. Mluví se o „přátelském rozchodu“, kdy princezna pochopila zájmy svého manžela. Ale zazněly i hlasy, které poukazovaly na nedostatek nadšení ze strany Solomonie, která prý byla odvedena do kláštera násilím.

Přes věkový rozdíl byl pár tvořený Vasilijem a Jelenou, Vasilijovou druhou ženou, šťastný a sdílel mnohé záliby, jako například hony a koňské dostihy. Vykonal cestu po kláštřích. Tato mladá litevská princezna s pěknými rysy, krásnými rty, velkýma očima a s dobrou výchovou zpříjemnila život stárnoucímu Vasiliji. Ale kníže, ženatý s mladou dívkou kypící zdravím, nadále očekával mužského potomka. Tolik očekávaný syn přišel na svět až v roce 1530, když jeho otci bylo již padesát jedna let. Jelena byla na dvoře pokládána za cizinku, i když její otec i strýc sloužili velkému knížeti, a nezbuzovala žádné velké nadšení, když porodila dědice a potom ještě o dva roky později druhého chlapce, Jurije. Bohužel tento druhý syn byl velmi slabé konstituce a navíc postižený, což ale nevadilo jeho velkému bratrovi v tom, aby mu vždy prokazoval svou lásku a péči. Ve třech letech mu zemřel otec. Jeho vláda nezačala v klidném

období. Navzdory předchozímu uvedení na trůn se začaly vytvářet kolem jeho strýců frakce s cílem připravit ho o trůn. Ale díky inteligenci a manévřům jeho matky Jeleny, která byla v čele vládní regentské rady, se podařilo jeho moc udržet.

Jelena chápala, že postavení jejího syna je křehké, a tak dělala, co bylo v jejích silách, aby bylo dodrženo právo následnictví, ale také aby se Ivan nestal v paláci obětí dvorních intrik. Nečekala tedy na zletilost svého syna v šestnácti letech, aby ho s pomocí metropolity Daniela nechala ve věku tří let prohlásit velkým knížetem moskevským a při té příležitosti mu vložit na hlavu velkoknížecí korunu. Když byl trůn zajištěn, snažila se oslabit pozici ostatních členů regentské vlády. Nechala proto zatknout bratry svého mrtvého manžela a do blízkosti svého syna umístila osoby ze své rodiny. Pro syna Ivana byla ideálem ženy. Během tohoto období se výrazně změnily způsoby u dvora. Velká pozornost byla věnována zevnějšku, nosilo se oblečení v živých barvách, s perlami a drahými kameny. Ženy si bělily obličej a rty barvily narůžovo. Inspirací jim byl polský dvůr, kde se objevila francouzská móda. V roce 1538 však Jelena umírá, pravděpodobně otrávena bojarem Šujským, jehož rodina se chtěla zbavit vlivu regentky.

První fáze Ivanovy vlády se příliš neodklonila od tradice. Během doby, než Ivan dosáhl zletilosti, držela ve svých rukou moc vládní regentská rada, v níž převládali členové rodiny Glinských. Ivan se postupně ujal své role vládce. Jeho tři první manželství byla tradiční, ortodoxní. Když dosáhl věku patnácti, začalo se s přípravou jeho svatby a korunovace jako plnohodnotného panovníka. Aby byla nalezena tuzemská nevěsta, protože ruská diplomacie nedokázala nabídnout žádnou vhodnou princeznu ciziny, byla zorganizována „přehlídka mladých dívek“. Cílem bylo předvést budoucímu ženichovi výběr potenciálních nevěst z bojarských rodin. I když to nebyla obvyklá praktika, nejednalo se o novinku. Tuto taktiku při výběru ženy použil již Vasilij III.

Šťastná vyvolená se jmenovala Anastasije Zacharinová. Její krása byla ohromující, a navíc znala dobře moskevský dvůr a jeho zvyklosti. Její rodina byla vždy na straně Ivana IV. v boji o trůn a její bratři Daniel a Nikita byli přáteli mladého careviče. Dá se říci, že to byla opravdu svatba z lásky. I když před bojarý byl Ivan obhroublý a drsný, se svou manželkou jednal láskyplně a jemně, dbal na její pohodlí a plnil její přání. Zašel dokonce tak daleko, že opustil své milenky.

Manželské štěstí však bylo zkaleno mnoha porody, po nichž následovala předčasná smrt narozených dětí. Ze šesti porodů se jen dva synové, Ivan a Fjodor, dožili dospělosti. Anastasije, unavená těhotenstvími a s celkově podlomeným zdravím, v roce 1559 vážně onemocněla. Po požáru Moskvy v roce 1560, kdy se musela uchýlit do nedaleké vsi Kolomenskoje, náhle zemřela a zanechala po sobě neutěšitelného Ivana.

Z dynastických důvodů nutili rádci cara, aby se rychle znovu oživil. Ivan nebyl proti. Jeden čas se uvažovalo o možnosti nabídnout sňatek Kateřině, sestře polského krále. Ale Ivan se rozhodl posílit spojenectví na jihu a zasnoubil se s čerkeskou princeznou Marií. Od chvíle, kdy se s ní setkal, propadl car půvabu, tak málo obvyklému v Rusku. I když pozdější prameny přisuzovaly Marii špatný vliv na manžela, současníci se shodovali na tom, že byla společenská, milá a půvabná. Byla mladá, vdala se v šestnácti letech, v roce 1561. Na dvoře se jistě cítila odcizeně a chovala se ostýchavě vůči carovi, který byl již ve svých jednatřiceti letech zkušeným mužem. Přes všechnu lásku, kterou k ní choval, mu nikdy nemohla být takovou oporou jako Anastasije. Zbývalo následnictví. V kronikách je pouhá jedna zmínka o těhotenství v průběhu manželství trvajících šest let. V březnu 1563 se narodil malý Jurij, který zemřel v květnu. A v tom samém roce musel Ivan čelit ještě smrti svého bratra, kterého lékaři nedokázali zachránit.

Právě během tohoto manželství nastal zlom v Ivanově vládě a vedl k období teroru. Smrt jeho milované první ženy a postiženého bratra, který mu byl tak blízký, byly příčinou obratu ve vykonávání moci. Ivan se stal autokratem, který soustředil všechnu moc do svých rukou a svému knížectví vládl železnou rukou, která byla i krutá. Tady je třeba hledat spojitost mezi ztrátou milovaných bytostí a krutostí cara, který prohlásil sám sebe za panovníka, a byl jen krůček od paranoie. V roce 1565, poté, co pohrozil, že se vzdá moci, vyhradil Ivan část území Moskovie *opričině*, nad kterou měl absolutní moc. Na tomto území založil nový vojenský řád, který naplňovali *opričníci*. Ti byli povolováni, aby se zbraní v ruce vykonávali carovu často až krutou vůli. Jejich přísaha se podobala zřeknutí se světa: přísahali, že „se už nebudou stýkat se zbytkem obyvatel, dokonce ani se svými rodiči, pod trestem smrti“. V Moskvě jim car nechal postavit velký palác vně Kremlu a sám v něm trávil stále více a více času, vzdálený od své manželky. V této době, i když Marie stále ještě žila, začala další jednání o budoucím carově sňatku. Marii nezbylo nic jiného než se „rozhodnout“ pro klášter.

Od těchto let je vyprávění o vládě Ivana Hrozného protkáno neobyčejně krutými činy. K nim dochází především v době po smrti jeho druhé manželky. V roce 1569 se pár vydal na dlouhou cestu po klášterech. Carevna, která trpěla tuberkulózou, cestu snášela špatně, a nakonec toho samého roku zemřela. Proslýchalo se však, že se car manželky zbavil. Jako odpověď na tyto pověsti car vrátil úder, obžaloval bojara Vladimira Andrejeviče a našel kuchaře, který doznal, že podal jed na jeho příkaz. Bojar i s rodinou byli přinuceni požit inkriminovaný jed, bojarova matka byla odsouzena k vyhnanství v klášteře, ale během její cesty byl vydán rozkaz „zbavit se jí, udušit ji kouřem v truhle v jizbě“.

Ivan Hrozný se stal znovu vdovcem. Na nový sňatek nijak nespěchal, protože podle ortodoxní církve není možné, dokonce ani v případě ovdovění, oženit se víc než třikrát. Byla to tedy jeho poslední šance najít robustní ženu, schopnou rozšířit řady jeho potomstva, které v té době čítalo jen dva syny. V nedobré rozpoložení číhal Ivan na zradu. Na šlechtu padla hrůza, obávala se nemilosti nebo i vraždy a váhala s nabídkou ženy pro cara. Ten se jednu chvíli chtěl obrátit do ciziny, ale nakonec se rozhodl uspořádat novou „přehlídku mladých dívek“. V roce 1571 přivedli tedy před cara dva tisíce dívek! Ivan přidal k rituálu malou variantu podle svého výběru: lékařskou prohlídku. Vybral si Marfu Sobakinu, pocházející ze staré bojarské rodiny. Snoubenci se často scházeli, poznávali se a Marfa se Ivanovi stále více líbila, už proto, že se podobala Anastasii. Ale snoubenka onemocněla. Ivan odmítl zrušit zasnoubení v naději, že ji lékaři z ciziny dokážou zachránit. Navzdory nemoci se konala svatba. O dva týdny později však carevna zemřela. Příčinou její nemoci a smrti byl jed. Car chystal pomstu, hledal viníky. Nepříliš logicky byli zatčeni rodiče zesnulé, ale po pravých vinících nikdo nepátral.

Podle církevních pravidel se Ivan Hrozný už nemohl oženit. Církevní synod mu ale přece jen udělil výjimku. Učinil tak poté, co jej car ujišťoval, že manželství nebylo naplněno a manželka byla otrávena. Při přehlídce dívek, která umožnila vybrat Marfu, ale také Eudoxii pro careviče Ivana, měl car ještě druhou adeptku. Tou byla Anna Koltovská. A právě ta se stala v roce 1572 čtvrtou Ivanovou manželkou. Carovu okolí se nemohla líbit víc než jiné ženy, protože pocházela z rodiny nižší venkovské šlechty. Stala se proto terčem palácových intrik a pomluv. Především ale bylo toto manželství nevydařené. I když byl Ivan okouzlen krásou a mládím Anny, ne sdíleli spolu žádné záliby. A navíc mu nedokázala dát dědice. Rok 1575 představuje prudký obrat v Ivanových manželských praktikách.

Láska přestává být důležitá. Ivan si nadále vybíral manželky jen podle jejich schopnosti родit mužské dědice. Když nevyhověly, zapudil je a přinutil vstoupit do kláštera. Anna, která později přijala jméno Darja, byla poslána do Pokrovského kláštera v Suzdal a potom do Tichvinského kláštera na severozápadě Ruska. Tam také v roce 1626 zemřela, čtyřicet dva let po svém manželovi.

Carovu pátou manželku, Annu Vasilčikovou, potkal stejný osud. Protože manželství nebylo v očích církevního práva legální, jeho datum se neobjevuje v pramenech, ale předpokládá se, že to bylo kolem roku 1575. Ivan jednal proti názoru církve, a proto toto manželství znamenalo roztržku mezi vládcem a církevními autoritami. Přineslo ovšem také další etapu v posilování autokracie a moci cara. Přišla chvíle, od které nebyl úplně jasný počet Ivanových manželství.

Už v roce 1574 mu představili dívku, která se mu velmi líbila: kaštanové vlasy, hluboké oči, střední postava a baculatá, jak to měl car rád. Navíc pocházela z početné rodiny a díky tomu se dala předpokládat plodnost a možnost dát mu syny. Ohledně svého sňatku však znužený car bez váhání začal jednat s Alžbětou I. nebo s některou z jejích neteří. Kolem roku 1576 byla i Anna poslána do Pokrovského kláštera v Suzdal, kde se setkala například s Eudoxií, první ženou careviče Ivana, která byla zapuzena pro neplodnost. Zemřela tam v roce 1577 bez jakéhokoli potomka.

Ivan Hrozný stárl, bylo mu už padesát let, což byl na tu dobu poměrně pokročilý věk. Měl dva syny, ale žádný z nich zatím neměl dědice. A nyní se začalo odehrávat drama, které na počátku dalšího století roznítilo nepokoje v Rusku.

V roce 1580 byl car čím dál tím osamocenější. Tuto izolaci ostatně sám pomohl vytvořit. Zůstali mu jediní blízcí, Nagojovi, kteří mu sloužili už dlouho. Car se tedy oženil s dcerou svého přítele Fjodora Nagoje, Marií. Dívka nebyla příliš nadšena myšlenkou na sňatek se

starým mužem, který měl tendenci posílat manželky do kláštera, ale perspektiva stát se carevnou otevírala zajímavé možnosti. Po sňatku se pokusila zasahovat do rodinného života Ivanových synů, protože se pokládala za jejich nevlastní matku. To se ale nelíbilo snachám, které byly starší než ona. Marie neváhala intrikovat ženskými zbráními, což způsobilo rozhořčení žen její nevlastní rodiny.

Dne 10. nebo 11. listopadu 1581 se odehrálo drama, které Marii pomohlo získat vliv. Ivan Hrozný měl napjaté vztahy se svým starším synem. Vadila mu nezávislost, o kterou se snažil jeho dědic, když už investoval tolik energie do zajištění jeho následnictví. Byl to politický konflikt, nebo rodinná rozepře? Jedno je jisté, car jednal v záchvatu vzteku. Carevič byl již několik měsíců potřeť ženatý – dvě předchozí manželky byly zapuzeny pro neplodnost. Jelena Šeremetěvová neměla daleko do porodu. Ivan Hrozný vstoupil do jejich komnat a spatřil snachu v oblečení, které považoval za příliš vyzývavé. Rozčlil se a začala hádka. Ivan uhodil Jelenu do břicha. Carevič se snažil svou ženu bránit a obvinil otce, že ji chtěl zabít. Otec uhodil syna do hlavy. Boris Godunov, blízký carův rádce, se pokusil ránu zachytit, ale učinil tak příliš pozdě. Po čtyřech dnech carevič zemřel a jeho žena potratila. První dědic a jeho potomstvo odešli z tohoto světa. Zbýval jen jeho bratr, pobledlý a neduživý Fjodor, do kterého car nikdy nevládal žádné velké naděje. To bylo štěstí pro Marii Nagojovou, ještě když navíc v roce 1582 porodila syna Dimitrije. Po Ivanově smrti v roce 1584 už jí stačilo jen vystrnadit Fjodora, aby dostala svého syna, který byl ještě dítětem, na trůn a sama se stala regentkou.

Jenže Fjodor přece jen ještě v tom roce nastoupil na trůn. A zůstal na něm až do roku 1598. Dodal tím jistou dynastickou stabilitu. Ale jeho žena, Irina Godunovová, porodila pouze jednu dceru. Aby zabránil intrikám své nevlastní matky Marie, poslal ji Fjodor i s jejím synem do vyhnanství do Ugliče. Prohlásil manželství svého otce

za neplatné a tím zároveň vyloučil svého nevlastního bratra z následnictví. V roce 1598 Fjodor náhle zemřel, zřejmě na otravu. To byl konec mužské linie dynastie Rurikovců, protože v roce 1591 zemřel malý Dimitrij na epileptický záchvat. Boris Godunov, Fjodorův blízký rádce, byl zvolen zemským sněmem carem. Kvůli nespokojenosti a díky pomoci Marie Nagojové se objevil Lžidimitrij I. a potom Lžidimitrij II. (a další „lžidimitrijové“ tvrdící o sobě, že jsou pravými potomky Ivana IV.). Bylo to období nepokojů, takzvaná *smuta*, která trvala až do zvolení Michaila Romanova v roce 1613 zemským sněmem carem vši Rusi. Teprve potom se vrátil mír.

Petr Veliký a ženy

Jestliže se politika v autokratických režimech stále prolíná se soukromým životem, bylo tomu tak především za vlády Petra Velikého. Aniž bychom zabředli do laciné psychologie, je třeba konstatovat, že určité okolnosti, které carevič Petr viděl během svého dětství, částečně poznamenaly jeho politická rozhodnutí. A to přinejmenším dokud byla Moskva sídelním městem a Kreml centrem moci. Tady rozplétal intriky, dobýval postupně moc a připravoval předěl, který pro Rusko znamenalo následování západních vzorů. Přestěhování dvora do Petrohradu bylo symbolem překonání tradic a potvrzení moci bez kompromisů. V Moskvě kolem mladého careviče kroužily ženy: jeho zbožňovaná matka Natálie Naryškinová, jeho obávaná nevlastní sestra Sofie, ale také nevýrazná manželka a milenky z podhradí.

Natálie Naryškinová byla až do své smrti v roce 1694 pilířem Petrovy existence. Se svou inteligencí a bystrostí byla cennou synovou rádkyní. Především proto, že měla jistou schopnost odvracet palácové intriky. Ale hlavně byla pro svého syna milující a něžně milovanou matkou, jak ukazuje začátek dopisu, poslaného z Preslavi 20. dubna 1689: „Mé zbožňované maminceče, nejdražší vládkyni

carevně a velkokněžně Natálii Kirilovně, tvůj chlapeček /.../ Petruška touží slyšet zprávy o Tvém zdraví. Díky Tvým modlitbám se nám daří dobře, a dvacátého dne měsíce bylo jezero celé zalité světlem.“

Carevič Petr se narodil roku 1672 z druhého manželství cara Alexeje I. Když zemřela jeho první žena Maria Milovská, car se znovu oženil s Natálií Naryškinovou. Ta starému vládci přinesla mládí a radost. Jejich společný život byl šťastný, oba manželé sdíleli mnoho zálib a měli společné zájmy, jako například dlouhé procházky a divadlo. Jenže nová carevna se znelíbila bojarům u dvora. Pocházela z venkovské šlechty, ale byla rodiči poslána do Moskvy a vychována svým kmotrem Artamonem Matvejevem, vlivným bojarem a Alexejovým oblíbencem. Ačkoliv se konala „přehlídka dívek“, bylo už víceméně rozhodnuto. Car podlehl půvabu dívenky při setkáních u svého přítele.

Natálie byla vychována „podle evropského způsobu“, tak jak to bylo zavedeno u jejího ochránce. I když plnovousy ještě nezmizely, názory a způsob života se již měnily. Matvejevův dům byl centrem nové moskevské kultury. Matvejev vlastnil tiskárnu, ohromnou knihovnu, zajímavou sbírku obrazů. U něj se v Moskvě setkávali bohatí obchodníci z ciziny. Večer bývalo možné slyšet hru na varhany nebo housle. Natálie rozkvétala v tomto prostředí, naučila se mluvit několika cizími jazyky. Bylo tedy jasné, že ona se neskloní před tradicemi, které uzavíraly ženu doma a určovaly jí vyšívání a starost o děti. Ona bude „emancipovanou“ ženou. Tento evropský směr předá svému synovi, který ho dokáže zúročit.

Pro Petra byla matka také člověkem, který ho chránil před dvorskými intrikami, které často končily krvavě. Když v roce 1676 zemřel car Alexej, nastoupil po něm jeho starší syn Fjodor III., kterému bylo čtrnáct let a vládl až do své smrti v roce 1682, kdy zemřel ve věku dvaceti let, bez potomstva. Jeho smrt byla následkem koliky, která

nastoupila po snědení ostružinového koláče, zřejmě otráveného. Mladý car se během své vlády snažil vyhnout intrikám, které ho měly svrhnout, a tak mj. poslal Natálii a jejího syna pryč z Moskvy, do vesnice Preobraženské. V této době mladý Petr získával vzdělání, ale ukázal se být nepřiliš snaživým žákem. Objevil také radosti navigace.

Fjodorova smrt otevřela nástupnickou krizi, skutečnou válku klanů mezi rodinami Milovských a Naryškinových. Od své první ženy, Marie Milovské, vybrané poté, co Fjodorovův poručník a učitel Boris Morozov nechal zavraždit adeptky, které se mu nelíbily, měl třináct dětí, z nichž mnohé zemřely v nízkém věku. Po smrti nejstaršího zůstal jen psychicky i fyzicky postižený carevič Ivan, který nastoupil na trůn jako Ivan V., a dcera Sofie, vyloučená z následnictví kvůli svému pohlaví. Na straně Naryškinových byl jeden naprosto zdravý syn a dcera. Zemský sněm měl rozhodnout. Dovolili Natálii, jejímu synovi a bratrům, aby se vrátili do Moskvy.

V květnu 1682 vypukla krvavá revolta elitních carských vojenských jednotek, označovaných podle vybavení zbraněmi *strelci*. Sofie využila této vzpoury, jejímž důvodem byla redukce dosavadních privilegií i to, že mnozí ze strelců se hlásili k tzv. razkolníkům, tedy těm, kteří odmítali reformy církve, zahájené patriarchou Nikonem, a za to byli perzekvováni. Nechala kolovat zvěsti, že rodina Naryškinových dala zardousit Ivana V., Petrova nevlastního bratra. Oddíl *strelců* vtrhl houfně do kremelského paláce a ničil a vraždil bez slitování vše a všechny, kteří se jim postavili na odpor. Aby ukončila tento masakr, ukázala se Natálie se dvěma vyděšenými chlapci, Ivanem a Petrem. To zklidnilo vražedné vášně strelců jen částečně. Natálie byla nucena obětovat pomstychtivosti krvelačné tlupy své dva bratry, Anastase a Ivana. Sotva jim byli vydáni, jejich těla byla rozsápána a rozsekána. Revoltu se nakonec podařilo potlačit. *Zemský sněm* rozhodl připojit Petra I. k Ivanovi V. jako spolucara. Tato situace ovšem byla v ruské

historii naprosto ojedinělá. Petrovi bylo deset, jeho nevlastnímu bratrovi šestnáct. Jenomže byl fyzicky i duševně zaostalý. Za regentku proto byla oběma určena Sofie.

Sofie, energická a inteligentní žena, ke které však příroda nebyla příliš laskavá, začala uskutečňovat své politické ambice. Vládla s pomocí svého milence, Vasilije Golicyna. Jenže i když vynikala v umění palácových intrik, neobjevila v sobě příliš velké schopnosti vést politické záležitosti. Krymské kampaně dopadly obzvlášť katastroficky a oslabily regentku a jejího favorita. Petr toho využil k pokusu odstranit svou nevlastní sestru. Ale Sofie se jen tak nevzdala a znovu konspirovala se *strelci*, aby nevlastního bratra definitivně odstavila od moci. Manévr jí nevyšel, mladému carovi se podařilo spojit všechny své příznivce proti regentce. Po své porážce byla poslána do Novoděvičího kláštera. Petr nadále vládl se svým bratrem, a to až do jeho smrti v roce 1696.

Rok 1689 byl rokem Petrova sňatku. Pro cara to nebyla svatba z lásky, ale akt odpovídající konvencím, aby bylo zajištěno následnictví, a také aby udělal radost své matce, která mu ženu vybrala. Manželkou se stala mladá Jevdokije Lopuchinová. Natálie vybírala co nejlépe: krásnou mladou dívku, dobře stavěnou, ale Petr nemohl milovat novou carevnu, vychovanou podle zvyků staré Rusi, která mu nemohla být nápomocná v zavádění reformy po evropském způsobu. Rychle se o ni přestal zajímat a dával přednost společnosti svých přátel, vědeckým pokusům a cestování. Jevdokije porodila svého prvního syna Alexeje v roce 1690. Další dva synové, Alexandr a Pavel, zemřeli v útlém věku. Se svým malým synkem a s podporou své tchyně Natálie se carevna snažila, aby se k ní car vrátil. Dokud žila jeho matka, byl ochoten tak alespoň zčásti činit („hrál tuto hru“), ale po smrti Natálie svou ženu úplně opustil. Roku 1697 před odjezdem na několikaměsíční cestu po Evropě, tzv. Velké poselstvo, se

chtěl Petr rozvést a poslat svou ženu do kláštera. Jako důvod zapuzení uváděl její nervozitu a špatné duševní zdraví, což se ale nikdy neprokázalo. Představitel ruské pravoslavné církve – patriarcha – nijak nespěchal s vyplněním carova příkazu a za Petrovy nepřítomnosti se Jevdokije ujala všech povinností, které příslušely carevně. Když to Petr po svém návratu zjistil, rozzuřilo ho to a vyhrožoval své ženě, kterou podezíral, že proti němu konspiruje. Ta nakonec vstoupila do kláštera, kde přijala jméno Jelena.

Carův návrat z cesty znamenal také velký zvrat v životě u dvora, který se projevil na obličejích jeho příslušníků. Petr vzal nůžky a ustríhal svým bojarům plnovousy. Poevropštění pokračovalo. Jistě, šlo jen o vousy, ale nezapomeňme, že podle ortodoxní ruské tradice a podle kanonického práva je zakázáno stříhat vousy, protože obličej má být ponechán tak, jak to Stvořitel zařídil. U bojarů byl plnovous odznakem urozenosti, hodnosti a tudíž i jejich pýchou. Překvapení a negativní reakce na sebe proto nedaly dlouho čekat. Ale co dělat proti rozhodnutí cara? Tímto činem se Petr viditelným a symbolickým způsobem ujal moci.

Během svého manželství dával Petr přednost rušnému životu daleko od zdí Kremlu. Protože znal německý jazyk, často se vydával na předměstí Moskvy, kde se v nespočetných hostincích scházeli cizinci. Petr tam chodil se svými pijáckými přáteli, starým žoldněrem Patrickem Grodonem, který byl už ve službách jeho otce, pekařem Alexandrem Menšikovem, který byl povýšen do šlechtického stavu, nebo Ženevanem Francoisem Lefortem. Pořádali žranice a naháněli půvabné dívky. Kromě toho si Petr vydržoval milenkou, Annu Monsovou, dceru obchodníka s vínem. Jejich vztah trval dvanáct let, ale Anna neodešla s Petrem do Petrohradu. V roce 1703 ji nechal zatknout, když se dověděl o jejím vztahu s pruským vyslancem Keyserlingem. Když se stal jediným pánem na palubě, přenesl toto

i na svůj dvůr. Po přerušení vztahů s ortodoxní církví nechal křeslo patriarchy prázdné a vytvořil svůj „Všekomický a všeopilecký koncil“, kde bylo možné potkat Petra jako prvního diakra. Toto spojení orgií a žranic bylo alternativním místem oproti dvoru, kde se naopak Petr ujišťoval o své moci.

Petr se podruhé oženil v roce 1712 s Kateřinou, která po něm nastoupila na trůn. Ale to už jsme u dvora v Petrohradu. Odtržení od tradic bylo naplněno. Moskevský Kreml byl zastíněn a carům sloužil už jen pro udržení kontinuity jako nejoblíbenější místo korunovací. Po dobu dvou století přestal být centrem moci. Řídily se odtud záležitosti města, a nová třída obchodníků a aristokraté, kteří nesnášeli drsné podnebí Petrohradu, se tady s oblibou procházeli. Chodili sem také mladí lidé za romantickými dostaveníčky. Daleko od arkán moci byl symbolem věčného Ruska, které mezi starými kameny hledali ruští i cizí návštěvníci.

2

NÁVRAT DO MOSKVVY: RUŠŮY KREML

Říjnová revoluce 1917 zahájila dlouhé období občanské války, která definitivně skončila až v roce 1922. V tomto násilném kontextu Petrohrad neskýtal žádné záruky nutné ochrany. Tváří v tvář hrozbě německých útoků a rozvíjející se občanské války potřebovali bolševici pro své hlavní město zajištěnou pevnost, nacházející se blíže centru říše, aby odtud mohli lépe ovládat celé území. Moskva těmto požadavkům perfektně odpovídala. V únoru 1918 vláda (Sovnarkom) proto tajně rozhodla přesunout hlavní město sovětského státu právě tam. Kreml se znovu stal centrem moci.

Stěhování vlády a dalších orgánů politického vedení, které již byly v té době ustavené, nebyla žádná legrace. Protože již naplno zuřila občanská válka, bylo třeba vše provádět v co nejdokonalejším utajení. V noci 10. března nasedli oficiální představitelé jako spiklenci do vlaku. I když Lenin pro tuto myšlenku, která představovala nutnost, nebyl příliš nadšený, cestoval také se svou ženou Naděždou Krupskou a se sestrou Marií Uljanovovou. Samozřejmě, Kreml nebyl ještě patřičně vybavený. Vedoucí představitelé tedy obsadili pokoje

ve velkých moskevských hotelech (Nacional, Moskva, Lux). Kreml byl zabezpečen především pověstným systémem propustek (*propusk*) a v létě už bolševičtí hodnostáři dostali své apartmány. Lenin se se svou ženou nastěhoval do budovy dřívějšího Vládního senátu. Tam měli k dispozici rozsáhlou knihovnu, kde se ráda procházela jejich zbožňovaná kočka.

Po chodbách Kremlu se pohybovali lidé z obsluhy, sekretáři i vedoucí představitelé. Byli to staří bolševici, kteří poznali utajení, skrývání, věznění a exil. Celý jejich život byl zasvěcený revolučnímu boji. To, o čem snili po celá desetiletí během svého boje, a o čem byli přesvědčeni, že za svého života neuvidí, se nyní uskutečnilo. V této existenci se soukromý a politický život stále prolínaly. Vedoucí představitelé se usadili v Kremlu se svými ženami a dětmi. Ale jakými ženami! Některé, jako teoretička Alexandra Kollontajová, měly vedoucí funkce nikoliv kvůli svému manželovi, ale díky svým vlastním bojovým zásluhám. Jiné, i když měly místo ve straně pro status manželky, byly opravdové profesionální revolucionářky, které provázely své manžele v boji i v mnohých exilech. To byl případ Naděždy Krupské, monumentu oddanosti, podpory a neohrožené Leninovy soupeřnice. Byl to také případ Natálie Sedové (1882–1962), druhé manželky Trockého, a Zlaty Lilinové (1882–1929), ženy Georgije Zinovjeva, tehdy osobnosti nejbližší Leninovi. Až do její smrti v roce 1920 zde bylo možné potkávat i Inessu Armandovou, bývalou milenkou nového pána Kremlu. Všechny tyto ženy se na různých stupních angažovaly v politických aktivitách tak, aby napomohly vyhlášení rovnoprávnosti mezi muži a ženami v nové sovětské socialistické republice. Při naplňování tohoto ideálu nastávaly i osobní boje o moc.

Lenin, „ropucha“ a učitelka: domácnost ve třech

V únoru 1894 Lenin, který tehdy ještě nebyl nezpochybnitelným představitelem Ruské dělnické sociálně demokratické strany (RSDSR), ostatně RSDSR v té době ještě ani neexistovala, potkal u svého přítele a spolubojovníka dívku, která se mu na první pohled zalíbila: Naděždu Konstantinovnu Krupskou. Narodila se v Petrohradu 14. (26.) února 1869 otci vojákovvi. Nyní končila svá studia na střední škole pro dívky z lepších rodin (rusky „*Vyššije ženskije kurzy*“) a záhy poté se stala učitelkou. Velmi brzy se začala zajímat o otázku vzdělávání pracující třídy a přiblížila se k ruskému marxistickému hnutí. A tak se během jedné politické schůze oba mladí lidé seznámili.

Leninovi bylo dvacet čtyři let. Naděžda právě oslavila 25 let. Nebyla to vyloženě kráska, ale měla pravidelné a přitažlivé rysy. Brzy ji ale poznamenalo onemocnění štítné žlázy, Basedowa nemoc, která způsobila obezitu, neplodnost a také ošklivou přezdívkou „ropucha“ od zlých jazyků, které se posmívaly jejím vystouplým očím. Především to ale byla žena inteligentní, vzdělaná a sdílela revoluční nadšení svého manžela. Když nastala tzv. Velká říjnová revoluce, stala se jako žena bolševického vůdce „první dámou“ rudého Kremlu. Ale ani náhodou nepřestala být aktivní.

Po celý svůj život vdané ženy se Naděžda co nejaktivněji podílela na úspěchu svého muže. Byla jeho manželkou, ale hlavně jeho spolubojovnicí, sekretářkou, snažící se během jejich četných exilů v cizině, aby každodenní starosti nijak netížily jejího „Iljiče“. Nebyl to jednoduchý úkol. Po útěku z carského Ruska putoval pár Evropou a střídavě pobýval ve Švýcarsku, Německu a ve Francii. Pro stranické spolubojovníky byla Krupská tou, která se starala o korespondenci, a hlavně odhodlaným členem redakce novin Jiskra (*Iskra*), tiskového orgánu strany. Mezi teoretiky měla právě ona v rukou otázky vzdělávání mas. Po revoluci byla jmenována zástupkyní lidového

komisaře pro výchovu a práci, jímž byl v té době Anatolij Lunačarský (1875–1933), starý bolševik, se kterým se poprvé setkala během emigrace ve Švýcarsku. Navzdory nemoci, která jí způsobovala kromě jiného únavu, vynakládala Naděžda úctyhodnou energii. Byla především iniciátorkou masivních kampaní alfabetyzace společnosti. Riskovala, když za války jezdila po Rusku, což Lenina znepokojovalo. Ale pro ni byla její práce přednější než manžel, jak o tom svědčí tento lístek, který jí adresoval:

„Drahá Naďuško,

byl jsem velmi šťastný, když jsem od Tebe dostal zprávu. Už jsem poslal telegram do Kazaně, a když jsem nedostal odpověď, poslal jsem další do Nižního (Novgorodu), a dnes jsem dostal Tvou odpověď... Pevně Tě svírám ve své náruči a žádám, abys psala a telegrafovala častěji.

Jenom Tvůj

V. Uljanov

P.S.: Poslouchej rady lékaře: jez a spi dostatečně, a budeš dobře připravena pro práci tuto zimu.“

Její zdraví stále působilo problémy. Naděžda se musela často léčit. Tak tomu bylo i v lednu 1919, kdy se odehrála epizoda, která byla příčinou vážné situace. Krupská byla poslána na léčení do Sokolniků na severu Moskvy. 19. ledna se Lenin rozhodl jet se podívat k lůžku své ženy. Doprovázený byl jako obvykle sestrou Marií. Vyjeli za soumraku autem se šoférem a strážným, ale byli zastaveni lidmi, kteří vypadali jako policisté. Ti namířili zbraně na osádku vozu a nařídili všem vystoupit. Lenin hlasitě protestoval, křičel, kdo je, ale nebylo to nic platné. Bandité pak ujeli jejich vozem. Šéfovi státu, jeho sestře, šoferovi a strážnému, takto obraným, nezbylo než pokračovat pěšky.

Marie Uljanovová vzpomínala: „Zůstali jsme na cestě a nevydali jsme se hned dál, protože jsme byli zaskočení; především rychlostí, s jakou se vše odehrálo. Ale pak jsme vyprskli hlasitým smíchem, protože soudruh Čabanov (strážný) stál a držel bandasku s mlékem (vezli jsme mléko Naděždě Konstantinovně). Navzdory naší tragické situaci nezapomněl bandasku vzít a držel ji v rukou jako nejvzácnější předmět.“

I když manželé Lenin-Krupská žili po desetiletí ve shodě, odsouvalíce romantické vzlety na druhou kolej za politický boj, jejich život nebyl bez mráčku. 11. října 1920 se pár účastnil pohřbu. Dcera jednoho z členů Revolučního výboru k tomu podala svědectví: „Viděli jsme pohřební průvod postupovat k nám. Viděli jsme Vladimira Iljiče, po jehož boku byla Naděžda Konstantinovna, která ho podpírala pod paží. Na jeho svěšených ramenech a hluboce skloněné hlavě bylo něco nepopsatelně zarmouceného.“ Alexandra Kollontajová k tomu vypráví: „Během pohřbu jsme už Lenina nepoznávali. Byl zlomen žalem. Zdálo se, že může každou chvíli ztratit vědomí.“ Ten den Lenin pochovával svou bývalou milenkou, skutečnou lásku svého života: Inessu Armandovou.

Nezbyla nám žádná stopa po prvním setkání mezi Leninem a Inessou Armandovou, které se zřejmě odehrálo v Paříži v roce 1909. Mladá pětaticetiletá žena nemohla nechat lhostejným toho, kdo řídil bolševickou stranu ze zahraničí. Její mahagonové vlasy rámovaly obličej s jemnými rysy, vysoko posazenými lícními kostmi, a měla jednu z nejtíhlejších a nejelegantnějších postav, navzdory pěti těhotenstvím. Ale hlavně se jednalo o bojovnici, jejíž životní cesta byla lemována rozchody a vášní. Narodila se 8. května 1874 v Paříži francouzskému otci a anglické matce. Jmenovala se Elisabeth Pécheux d'Herbenville a pocházela z umělecké rodiny. Vychována byla v Moskvě svou tetou Sofií. Stejně jako Krupská získala diplom

učitelky. V roce 1893 se provdala za Alexandra Armanda. Měli tři děti, ale manželství ztrácelo dech. Zamilovala se do bratra svého muže, který byl o jedenáct let mladší než ona. Navázala s ním důvěrný vztah a měla s ním syna Andreje. Navzdory této situaci se její manžel přihlásil k dítěti a uznal ho za své. Je vidět, že Inessa se brzy odpoutala od „buržoazního morálního pořádku“, který potom jako aktivistka a ideoložka bez přestání odsuzovala.

Rychle se zapojila do revolučního hnutí, především v otázce osvobození žen, kde byla jednou z předních osobností. Setkáme se s ní po boku Kláry Zetkinové, Alexandry Kollontajové, Naděždy Krupské a Rosy Luxemburgové při nejrůznějších konferencích žen, například v Bernu v roce 1915. Účastnila se revoluce v roce 1905, byla několikrát uvězněna, podařilo se jí uprchnout a odešla do exilu. S tímto životopisem potkala pár Lenin-Krupská. Následovalo několik let milostného trojúhelníku ve znamení přátelství.

Inessa cítila k Leninovi milostnou vášeň, která se pojila s úctou a s politickou podporou. Byla to „nová žena“, která nedbala na konvence, řídila se svými milostnými city a přitom se angažovala v revolučním dění. Tato dvojí vášeň byla vzájemná, i když z dopisů, které si milenci vyměňovali, a to příliš neprosvítá. Iljič sdílel své myšlenky a své nálady se „svým přítelem“ (*moj drug, sic!*), jednou z mála osob, se kterými si tykal. Inessa ho „pevně objímala“ (*krečko celuju*), Lenin jí „velmi velmi pevně tiskl ruku“ (*krečko krečko žmu ruku*), přidával tak projev citu k tradiční frázi, což bylo známkou blízkosti. Lenin byl skoupý na projevy svých citů, protože měl pocit, že ho brzdí v jeho práci pro revoluci. Ale současníkům byla jasná povaha vztahu, který spojoval jedničku strany s krásnou Francouzskou. A tak nikdo nebyl překvapený, když viděli, jak je „Starý“ zdrcený nad rakví své bývalé milenky.

Krupská byla svědkem této lásky a vášně mezi Leninem a Inessou. Protože se vždy snažila být ke svému muži příjemná, několikrát mu navrhla rozvod, aby mohl svou lásku prožívat bez skrývání. Ale odmítl... i když se nevzdal svého vztahu s Inessou. Krupská byla pilířem jeho existence a Lenin si ani na okamžik nepřipustil, že by se bez ní obešel. Tato vztahová situace ale nebránila oběma ženám mít mezi sebou skvělý vztah, dalo by se mluvit o přátelství. Krupská o něm ve vzpomínkách na pobyt ve Švýcarsku mluvila takto: „S Iljičem a Inessou jsme chodili hodně na procházky. Zinovyjev a Kameněv nám přezdívali ‚strana procházek‘. Inessa byla dobrá hudebnice a všechny přemlouvala, aby chodili na Beethovenovy koncerty. Sama ostatně Beethovena velmi dobře hrála. Iljič měl obzvlášť rád ‚Pate-tickou sonátu‘, kterou chtěl stále hrát – měl rád hudbu... Má matka si velmi oblíbila Inessu, která se za ní často zastavila popovídat si a zakouřit si.“

Měla tu místo žárlivost? Zřejmě ne. Přinejmenším po ní nenajdeme stopy v dostupných pramenech. Naděжда si cenila této mladé ženy, spolupracovala s ní v otázkách postavení žen, a dokonce se pravidelně věnovala jejím dětem, které nakonec zůstaly vdově po Leninovi velmi blízké. Sama Inessa byla velmi vášnivá žena ve všech ohledech, odhodila starou morálku a snažila se aplikovat své zásady ve vlastním životě. Proto nesla velmi špatně rozchod se svým milencem.

Lenin si přál soustředit se nadále jen na blížící se revoluci a na zdravotní stav své ženy, který se nezlepšil ani po operaci štítné žlázy. Přes to všechno tento trojúhelník i nadále spojovalo silné a hluboké přátelství. Po Říjnové revoluci zastávala Inessa Armandová různé zodpovědné posty, především v boji o rovnoprávnost mezi ženami a muži. Ale ani jí se nevyhnuly zdravotní problémy. V roce 1920 se její stav zhoršil. Nemoc byla doprovázena jistou formou deprese.

Lenin rozhodl, přestože byla občanská válka, poslat ji na Kavkaz, a to i když ona sama s tím nesouhlasila. Pověřil Serga Ordžonikidzeho, který stál tehdy v čele tohoto kraje, aby se postaral o její cestu i o její léčbu. Inessa odjela se svým synem. Bohužel, na místě se stala, tak jako mnoho jiných, obětí cholery, která tam tehdy zuřila.

Kvůli nepokojům trvalo dva týdny, než se podařilo převézt tělo do Moskvy, kde byla po pohřbu zpopelněna a urna umístěna do Kremelské zdi, do nekropole hrdinů revoluce. Inessa Armandová, svobodná žena, je blízká spíše osobnosti bojovnice Alexandry Kollontajové než Krupské, která se tak snažila zalíbit svému muži.

Láska a soudružství Alexandry Kollontajové

Alexandra Michailovna Kollontajová, zářící osobnost bolševického hnutí, se narodila 19. (31.) března 1872 v ruské aristokratické rodině. Brzy opustila své společenské kořeny a zapojila se do revolučního boje. Byla mnohomluvnou ideoložkou, která se soustředila především na změnu a určení role ženy v socialistické společnosti. Její radikální vize nebyla příliš po chuti všem bolševickým ideologům, kteří shrnovali myšlenku sexuálních vztahů na „teorii o sklenici vody“: v komunistické společnosti bude uspokojení sexuální touhy stejně snadné jako vypít sklenici vody. Máme žízeň, občerstvíme se.

Lenin s touto myšlenkou absolutně nesouhlasil a velmi zle to komentoval: „Jistě, když je žízeň, je chuť pít. Ale chtěl by si normální muž, žijící v normálních podmínkách, lehnout do bláta a pít z louže na ulici? Pil by ze sklenice, jejíž okraj je ušpiněn od druhých?“

Myšlenka Alexandry Kollontajové je mnohem propracovanější. Opírá se o Augusta Bebela, který představoval ortodoxní postoj v marxistické teorii o rodině, vyslovuje se jasně a přesně ve svých mnohých spisech o společnosti, kde jsou ženy individualitami se

stejnými právy jako muži. Všechny nesdílejí stejnou situaci, rozděluje je třída, ať je důvod jakýkoliv (sňatek, mateřství, nutnost ekonomické nezávislosti). Pro Kollontajovou je tak emancipace žen neoddělitelná od emancipace dělnické třídy. Zavrhuje buržoazní „dvojí morálku“ hlásala „soudružskou lásku“, oproštěnou od žárlivosti, silnější než emoce a ukázněnou.

Ve svém každodenním životě aplikovala ideoložka vlastní zásady. Nechala se při tom nicméně vést vášní a zamilovaností a ve svém deníku občas přiznávala, jak je těžké oprostít se od dřívější morálky. Když Alexandře, která si neuměla představit svazek bez lásky, domluvili v roce 1893 výhodný sňatek, raději se rozhodla provdat za chudého bratrance, Vladimira Kollontaje. Rodina nedala svůj souhlas a pár na znamení protestu uprchl. V roce 1894 přivedla na svět syna Michaila. Ale už v roce 1898 pro ni byla důležitější její politická angažovanost. S lítostí opustila svého muže (a milence) a nechala mu na starost jejich syna.

Kollontajová odjela do Švýcarska, kde se setkávala s velkými sociálnědemokratickými mysliteli, jako byl Plechanov, Maslov a Šljapnikov. Muži tuto krásnou a elegantní mladou ženu, oblečenou podle poslední módy – což bylo u žen ze socialistického hnutí velmi vzácné – nenechávali bez povšimnutí. Nejprve se stal jejím milencem Maslov, potom Šljapnikov, sám o mnoho mladší než ona, a k tomu také už ženatý. Oba revolucionáři udržovali vášnivý vztah přímo před jistě káravými očima klamané manželky. „Moje Zojo, milovaný drahoušku,“ psala blízké přítelkyni, „já jsem tak šťastná, nekonečně šťastná! Kdybys jen věděla, jak obdivuhodného muže mám teď jako přítele! Teprve teď se cítím doopravdy jako žena. /.../ Ale hlavní je to, že je dělník. Kultivovaný proletář. Od té doby, co žiji s dělníkem, a už ne s měšťákem /.../ se učím lépe znát a rozumět životu, potřebám a problémům dělníků.“

Ideologie a city nejsou od sebe nikdy daleko. Potom to Alexandru, jako už kolikrát, začalo nudit. Opustila milence a naplno se pustila do boje, účastnila se konferencí a psala teoretické eseje, kde obhajovala emancipaci žen v politické, ekonomické a sexuální oblasti, což prezentovala jako navzájem propojené.

Jako mnoho dalších bojovnic prožívala Alexandra Kollontajová rozervanost mezi svou politickou aktivitou a soukromým životem. V roce 1908 popisovala Inessa Armandová toto dilema svým přátelům: „Pro současné intelektuály představuje nejsložitější problém špatná možnost sladit svůj soukromý nebo rodinný život se zájmy společnosti. Často je nutné obětovat jedno pro druhé. Kdo z nás se nikdy neocitl před tímto dilematem? Nevyřešit ho je také obtížné.“

V protikladu mezi vyhlášenými principy a svým vlastním životem Alexandra prožívala více než vášnivý vztah s mladým vojákem od námořnictva, který byl o sedmnáct let mladší. Tento bouřlivý vztah poskytoval hodně námětů, jak v samotné straně, tak v tisku. Krátce před revolucí potkala Pavla Dybenka (1889–1938), který se aktivně zúčastnil Říjnové revoluce a občanské války. Dybenko byl krásný mladý muž s bohatým plnovousem, málo disciplinovaný dobrodruh. Kollontajová se snažila tento jeho charakterový rys napravit, jak si zapsala do svého deníku ve chvíli, kdy se s ním setkala za občanské války na Krymu: „Pořád se o něj bojím. Bolest z toho, co jsem zažila během procesu, se ještě nezahojila... Je zvláštní, že jsem se nikdy nebála o jeho život. Mám jedinou starost: aby se stal disciplinovaným členem strany.“ Je třeba říci, že poté, co byl zatčen v předrevolučním období carskou policií, byl znovu zatčen bolševiky pro odmítnutí poslušnosti při potlačování vzpoury námořníků v Kronštadu, a to navzdory svým bojovým úspěchům. Jeho reputace a také zásah jeho přítelkyně znamenaly hodně pro jeho osvobození.

Když ale vypukly armádní čistky v letech 1937–1938, Alexandra Kollontajová už pro něj nemohla nic udělat.

Jejich korespondence nenechává nikoho na pochybách o síle vzájemných citů. V dopisu z února 1918 psala Kollontajová svému mladému milenci: „Můj Pavluško, drahoušku zbožňovaný, cítíš mé myšlenky, jak letí k Tobě? Moje něžnosti krouží kolem Tebe a snaží se vloudit až do Tvého srdíčka /.../ Jak bych Tě chtěla obejmout kolem krku, celá se k Tobě přitisknout, hladit Tvou milovanou hlavu, najít Tvé rty svými a poslouchat Tvá něžná a laskající slůvka, která mi rozechvívají srdce a z nichž roztávám štěstím. Můj drahoušku! Má lásko! Tvá holubice by tolik chtěla vzlétnout a ukrýt se v Tvých zbožňovaných pažích.“

Pavel nezůstával pozadu. V předvečer bitvy u Narvy, během zuřící občanské války, jí odpověděl: „Šuročko, můj drahoušku, moje milovaná! Jak bych Tě chtěl v těchto okamžicích vidět, vidět Tvé něžné oči, přitisknout čelo na Tvou hrud, a i kdyby to mělo být jen na okamžik, žít jen Tebou. Ale v těchto chvílích se nedostává mé duši štěstí. V těchto chvílích nejsem schopen Ti říci ani jediné slovo. V těchto chvílích nemohu slyšet Tvůj hlas. Ach, jak jsem jen osamělý, v těchto chvílích!“

Jejich vztah nebyl úplně bez mráčku. Alexandra opustila svou funkci lidové komisařky, což odůvodnila touhou setkat se zase s Pavlem, a připojila se k němu na Ukrajině. Když v jeho blůze hledala kapesník, dostaly se jí do rukou vášnivé dopisy jiné ženy. „Rozum chápe, ale srdce je rozjitřené,“ poznamenala si do svého deníku. „Pavel přestal milovat ženu, jako jsem já? A ještě hůř, proč ji nazývá holubicí, není to moje přezdívka? Nemá právo dávat ji někomu jinému, když se milujeme. Ale možná je to už konec. Drž se dobře, Kollontajová! Zakazuji Ti nechat Kollontajovou sklonit se k jeho nohám! Nejsi manželka, jsi lidská bytost!“

A potom dále, v pokusu zamyslet se sama nad sebou, nad adekvátností svých citů a svých teorií: „Ale to, co mě nejvíc trápí, je přece jen žárlivost. Mně, která jsem věřila, že tento cit ve mně odumřel! To jistě proto, že jsem to vždycky byla já, kdo odcházel, a trpěli ti druzí. Ale teď Pavel opouští mě. Minulou noc jsem mu napsala dlouhý dopis a ráno jsem ho zase roztrhala. Jak v podobných časech myslet na žárlivost? Zdá se, že mám ještě v sobě to prokleté dědictví žen z dřívější doby. Je nejvyšší čas přivést Kollontajovou k pořádku. Protože nakonec, já jsem přijela na Krym jedine z lásky k Pavlovi. Nechci být jeho ženou! Tak je to pro Tebe dobře, Kollontajová!“

Pavel a Alexandra přesto pokračovali ve svém vztahu až do doby, kdy se Kollontajová v roce 1922 definitivně rozhodla pro rozchod. O tomto rozchodu je zápis v jejím deníku. Pár se nacházel v Oděse. Tak jako často, trávil Pavel Dybenko noc mimo domov. Hodně pil, stýkal se s pochybnými osobami a dál navštěvoval své milenky. Jednoho večera, když ho Alexandra požádala, aby se vrátil a promluvili si, zase domů nespěchal. Nakonec se objevil. Hovor byl stále hlasitější: „Není důležité, kam jsi šel,“ odsekla mu Kollontajová. „Všechno mezi námi skončilo. Ve středu se vracím do Moskvy. A navždy. Můžeš si dělat, co chceš, je mi to jedno.“ Pavel se po vojensku otočil a zamířil rychle k domu. „Hlavou mi projela úzkostná myšlenka: Proč tak chvátá? Ale nepohnula jsem se. Proč, proč jen jsem si nepospíšila? Když jsem stoupala po schodech na terasu, uslyšela jsem výstřel ... Pavel ležel na dlažbě, po košili mu stékala stružka krve. Ještě žil. Řád Rudého praporu zachytil kulku, která tak minula srdce.“

Po několika dnech v úzkostech a myšlenkách, že Pavel by mohl zemřít, a při obhajování bývalého milence před stranou – když se bojuje za revoluci, nepáchají se přece sebevraždy – se Kollontajová navrátila ke svému rozhodnutí. Dál pro ni bude nejdůležitější práce pro novou společnost.